

Peyami Safa'nın Osmanlıca Hakkındaki Düşünceleri

Sinan Çitçi¹

Özet

Peyami Safa, harf inkılâbı ve Öztürkçecilik hareketleri başta olmak üzere dil konusuyla ilgili düşüncelerini hem ilmî hem de edebî eserlerinde ele almıştır. İlk zamanlar harf inkılâbına karşı olmuşsa da bu yoldan dönüşün mümkün olmadığını görünce, en azından Latin alfabesiyle birlikte Osmanlı alfabesinin de hem liselerde hem de üniversitelerde öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. Dille ilgili düşüncelerinde de her zaman mutedil ve milliyetçi bir çizgide durmuştur. İlk önce Genç Kalemlerin, 1923'ten sonra Cumhuriyeti kuran kadroların daha sonra ise Marksist-Leninst çizgideki aydınların Türkçeye farklı amaçlar ve farklı metotlarla müdahale ettiklerine şahit olmuştur. Bu kadroların bazı tekliflerine sıcak bakmışsa da genellikle dili bir çıkmaza sokan ifratkâr düşüncelerine karşı doğrudan doğruya tavır almıştır. Onun bu tavır alışı Türk milletinin hakiki hüviyetini kaybetme endişesi vardır.

Anahtar kelimeler: Osmanlıca, Harf inkılâbı, Uydurma kelimeler, Terimler.

Peyami Safa's Thoughts About Ottoman Language

Abstract

Peyami Safa stated his thoughts regarding alphabet revolution and pure Turkishness movements in his scientific and artistic works. Though he was against alphabet revolution at very beginning, when he saw the return to back is not possible, he has stand for at least teaching of Ottoman alphabet together with Latin alphabet both in high schools and universities. He always adopts moderate and nationalist views on the language. He witnessed the intervention of firstly Genç Kalemler, after 1923 founders of young Republic, then Marxist – Leninist intellectuals to Turkish with different goals and methods. Though he has looked positive to some thoughts of these people, he adopted directly negative attitude to excessive thoughts of these people on the language. Concerns regarding losing of genuine identity of Turkish people have determined this attitude.

Key words: Ottoman language, Alphabet revolution, Apocryphal words, Terms.

¹ Dr. Odesa Meçnikova Millî Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Osmanlıca deyince öncelikle iki hususu göz önünde bulundurmak gerekir. Birincisi Arap alfabesine yapılmış bazı ilavelerle asırlarca kullanılmış olan ve 3 Kasım 1928’de kaldırılan Osmanlı alfabesi²; ikincisi Türkçenin Osmanlı devletinin yaşadığı devirde kullanılan şeklidir. Peyami Safa’nın Osmanlıca hakkındaki düşüncelerini de buradan hareketle alfabe olarak ve dil olarak Osmanlıcaya bakışı şeklinde iki kategoride inceleyebiliriz.

1) Alfabe Olarak Osmanlıcaya Bakışı

Arap alfabesine birkaç harf ilave edilerek oluşturulduğu için “Osmanlı alfabesi” de dediğimiz alfabe – tam karşılıma da – Peyami Safa da sıklıkla “Eski harfler”³, “Arap harfleri” ve “Arap alfabesi” der. Devrin pek çok aydını gibi Peyami Safa için de Osmanlı alfabesinden Latin alfabesi esaslı yeni Türk alfabesine geçiş, beklenmedik şekilde hızlı ve cesurca olmuştur.⁴ Bu şekilde bir

² Türklerin Farslılardan aldığı bu alfabe, sadece Osmanlı coğrafyasında değil, aynı yüzyıllarda İran, Kırım, Tataristan’dan başlayarak Doğu Türkistan’a kadar çok geniş bir coğrafyada kullanılmıştır.

³ Peyami Safa, “Arap Harfleri ve İrtica”, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, Ötüken yay., İstanbul 2006, s. 144.

⁴ Atatürk, 9-10 Ağustos 1928 gecesi yaptığı tarihî Gülhane (Sarayburnu) nutkuyla harf devrimine karar verdiğini açıklamış ve yeni yazı kampanyasını başlatmıştır. Bu nutkun hemen arkasından Türk milletinin bütün fertlerine yeni alfabe öğretmek için bir seferberlik başlatmıştır. Halktan önce Dolmabahçe Sarayı’nda mebuslarla başlayan dersler; daha sonra bakanlar, yüksek rütbeli subaylar, kamu görevlileri, yazarlar ve gazetecilerle devam etmiş ve kısa zamanda bütün ülkeyi sarmıştır. Ağustos’tan Kasım 1928’e kadar olan dönem ise yeni alfabe için çeşitli vasıtaların kullanıldığı hazırlık devresidir. 1 Kasım 1928 günü ise TBMM’nin üçüncü dönem ikinci yıllık toplantısı açılmış ve meclis başkanı ve başkanlık divanı seçildikten hemen sonra “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” oy birliğiyle kabul edilip 3 Kasım 1928 günü *Resmî Gazete*’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 30 Kasım 1928 günü gazeteler, son olarak eski harflerle yayınlanmıştır. Halkın yeni Türk alfabesini süratle öğrenebilmesi için harf inkılâbıyla birlikte bir okuma – yazma seferberliği de başlatılmıştır. Bu seferberlik, bilhassa Millet Mektepleri, Halk Odaları ve Halk Evleri gibi kurumlarla desteklenip yürütülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, TTK yay., Ankara 1992, s. 157-245. ; Dr. Bilâl N. Şimşir, *Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2006, s. 14-58. ; Harf devriminin Türk yaym, eğitim ve kültür hayatına etkileri için Jale Baysal ve Uygur Kocabaşoğlu’nun “Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu”ndaki konuşmalarına bkz. *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, TTK yay., Ankara 1981, 234 s. “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun”un tam metni için bkz. Bekir Sıtkı

geçiş, aslında pek çok problemi de beraberinde getirmiştir. Bir aydın olarak Peyami Safa, harf inkılâbıyla ilgili görüşlerini her vesileyle ifade etmiştir. Devrin pek çok aydını gibi ilk zamanlar harf inkılâbına “evet” demeyi “ahmaklık” olarak gören⁵ Peyami Safa, bu yoldan dönüşün mümkün olmadığını görünce bir taraftan *Latin Harfleri Elifbası*⁶ isimli eserini neşretmiş, diğer taraftan da Lâtin alfabesiyle birlikte Osmanlı alfabesinin de öğretilmesi gerektiğini savunmuştur.⁷ İfrat ve tefritin ortasında mutedil bir noktada duran Peyami Safa, yeni alfabeden dönüşün mümkün olmadığını söylemekle⁸ birlikte bir yandan harf inkılâbının kültür ve edebiyat hayatımızda ortaya çıkardığı problemleri zikretmiş; diğer yandan aydın tavrıyla bir takım tekliflerde bulunmuştur. Yazarın zikrettiği problemleri şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Harf İnkılâbına Yönelttiği Tenkitler

Öncelikle Latin alfabesine geçilmesi bazı gramer ihtilaflarının meydana çıkmasına sebep olmuştur.⁹ Bu da eski gramer kitaplarını hükümsüz kılmış; yeni gramer kitapları yazılmadığı¹⁰ için de mektep çocuğundan parlamenterine, üniversite profesöründen gazete muharririne kadar topyekûn bir milleti gramer konusunda uzun yıllar devam edecek¹¹ bir anarşiye sevk etmiştir.¹²

İkinci olarak Latin alfabesine geçiş, gazete, dergi ve kitapların hemen hepsinde imlâ problemini de beraberinde getirmiştir. Bütün yanlışlarına, eksiklerine ve zamanlama hatasına – yani gramer kitabını yazmadan imlâyî tespit etmesine¹³ – rağmen, Türk Dil Kurumu’nun belirleyip tamim ettiği imlâ kılavuzunun olması da herkesin şahsî veya kurumsal tercihinine göre ve her defasında farklı bir imlâ uygulamasına mani olamamıştır. Hatta bakanlıklarda,

Yalçın – İsmet Gönülal, *Atatürk İnkılâbı (Kanunlar – Kararlar – Tamimler – Bildiriler – Belgeler)*, KTB yay., Ankara 1984, s. 157-159.

⁵ Necip Fazıl Kısakürek, *Bâbüâli*, Büyük Doğu yay., İstanbul 1976, s. 12.

⁶ Peyami Safa, *Latin Harfleri Elifbası*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1928, 29 s.

⁷ Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı – Sanatı – Felsefesi – Dramı*, Ötüken yay., İstanbul 1998, s. 100-106.

⁸ Peyami Safa, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, Ötüken yay., İstanbul 2006, s. 143.

⁹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, Ötüken yay., İstanbul 1999, s. 74-75.

¹⁰ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 63-65.

¹¹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 78.

¹² Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 66-67, 95.

¹³ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 64.

resmî kurumlarda, Anadolu Ajansı'nda¹⁴, Millî Eğitim Bakanlığı'nın bastığı okul kitaplarında ve yarı resmî hüviyetteki *Ulus* gazetesinde bile bu kurallara uyulmamıştır. Peyami Safa, bu keşmekeşliği¹⁵ ifade için “sanatıyla” kelimesinin o günlerde altı farklı imlâyla yani “sanatile”, “san'atile”, “sanatiyle”, “san'atiyle”, “sanğatile” ve “sanğatiyle” şekillerinde yazıldığını örnek gösterir.¹⁶

Üçüncü olarak “En güzel alfabe bir milletin ağzındaki seslerin bütünüdür ifadeye en fazla muktedir olan alfabedir” kaidesine Osmanlı alfabesi, her ne kadar Arap menşeli bir alfabe olsa da sonradan ilave olunan harflerle Türk milletinin ağzındaki seslerin çoğunu ifadeye muktedir bir hâle gelmiştir. Latin alfabesine geçişle birlikte pek çok lüzumlu harfin alfabeden çıkarılması ise millî ağızdaki bazı önemli seslerin karşılıksız kalmasına sebep olmuştur.¹⁷ Bu da kelimelerin telaffuzunu ve Türkçenin diksiyonunu bozmuştur. Peyami Safa, bu konudaki iddiasını iki örnekle açıklamaya çalışır: “‘Mevzu’ kelimesinin sonunda bir ‘ayın’ olduğunu bilmeyen yeni nesil(ler), bu kelimenin mûzaf (tamlanan) hâlinde ‘mevzuu’ şeklinde yazılıp okunacağını bilmiyor ve ‘mevzusu’ diyor.” Galat-ı meşhur hâline gelen “camisi” kelimesi de aslında “camii” şeklinde olmalıdır.¹⁸

Dördüncü olarak “harf inkılâbı, gençliğin hiç değilse harfler delâletiyle Arap ve Fars kelimelerinin köklerini ve manalarını sezmeleri imkânını da ortadan kaldırmıştı(r)”¹⁹ “Kitap”, “kâtip”, “mektep”, “mektup”, “kütüphane” gibi Türkçede sıklıkla kullanılan kelimelerin aynı kökten türediğini hissettirmeyen yeni harfler, bir taraftan bu kelimelerin ayrı ayrı öğrenilmesi zahmetini ortaya çıkarmış; diğer taraftan Türk nesrinin kısırlaşmasına sebep olmuştur.

Beşinci olarak “millî kültürle yeni nesiller arasında köprüsüz bir uçurum açan harf inkılâbı”, kartopu gibi nesilden nesle intikal ederek tekâmül

¹⁴ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 95.

¹⁵ Peyami Safa, *Resimli Ay* mecmuasının özel isimlerin yazılışıyla ilgili anketine verdiği cevapta harf inkılâbıyla birlikte her şeyin karmakarışık bir hâle geldiğini söyler. “Ecnebi İsm-i Haslarını Nasıl Yazmalıyız?”, *Resimli Ay*, Mart Nisan 1930.’dan naklen Mehmet Tekin, *Peyami Safa İle Söyleşiler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2003, s. 85.

¹⁶ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 63-65.

¹⁷ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 148.

¹⁸ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 170.

¹⁹ Peyami Safa, “Niçin Muharrir Yetişmiyor?”, *Sanat – Edebiyat – Tenkit*, Ötüken yay., İstanbul 1999, s. 76.

eden edebî gelişmeyi de durdurmuştur. Dolayısıyla “Arap harflerini bilmeyen edebiyat nesillerini tarihsiz kalmak ve sıfırdan başlamak gibi korkunç bir gerilik noktasına” iterek mıhlamıştır.²⁰ Hâlbuki Fecr-i Âtî, Servet-i Fünûn ve Tanzimat devrine mensup edebiyatçılar, kendilerinden öncekilerin edebî mahsullerini okuyarak ve ezberleyerek yetiştikleri için sıfırdan başlamıyor, bir tekâmül halkası içinde yer alıyorlardı.

Altıncı olarak harf inkılâbıyla birlikte “gençliğin tarihiyle, millî kültürü ile geçmişe ait değerler(iy)le ilgisi kendiliğinden kesilmiştir.” Kendi tarihini, kültürünü, medeniyetini ve değerler sistemini bilmekten mahrum edilen yeni nesiller, ellerinde bir mihenk taşı olmadığı için gizli ve düşman propagandacıların telkinlerine hedef olmuşlardır.²¹ “Gizli ve düşman propagandacılar” tabiriyle komünistleri kasteden Peyami Safa, ileriki yıllarda harf inkılâbının komünizmin Türkiye’de taraftar bulmasına da hizmet ettiğini düşünecektir.

Yedinci olarak Osmanlı alfabesinden Latin alfabesine geçiş; gazete, dergi ve kitap tirajlarını ve okuma oranlarını da bir anda düşürmüştür. Okuma oranlarının düşmesi; çok sayıda gazetenin kapanmasına, mürettibinden yazarına kadar pek çok gazete çalışanının işsiz kalmasına²², muharrirlerin hayatlarını temin edebilmek için birkaç gazetede birden çalışmasına, bir fikir cehdinin ürünü olmayan gelişi güzel yazılar yazmalarına, yazmaktan okumaya fırsat bulamamalarına, gazete ve kitap okumayan halkın ülke gündeminden ve dünyadaki gelişmelerden uzak kalmasına, kendi ilgi alanlarında bile okuyacak kitap bulamayan yeni neslin istikbalinin kararmasına²³ sebep olmuştur.

b) Osmanlı Alfabesini Öğrenmenin Faydaları

Peyami Safa’ya göre Türk milleti kendini tanıyabilmesi ve varlığının şuuruna erebilmesi için Latin alfabesiyle birlikte Osmanlı alfabesini de öğrenmelidir. Eserlerinde bu konunun üzerinde ısrarla durur ve bu alfabenin öğrenilmesinin lüzumuna olan inancını da şu gerekçelerle izah eder.

²⁰ Peyami Safa, *Sanat – Edebiyat – Tenkit*, s. 63.

²¹ Peyami Safa, *20. Asır – Avrupa ve Biz*, Ötüken yay., İstanbul 1999, s. 242.

²² Harf inkılâbının sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rekin Ertem, *Elifbe’den Alfabeye*, Dergah yay., İstanbul 1991, s. 309.

²³ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 31-32.

Peyami Safa'nın yaşadığı yıllar nazar-ı itibara alınacak olursa her şeyden önce Osmanlı alfabesinin pratik bir faydası vardır. Çünkü gerek resmî kurumlarda gerekse şahıslarda bulunan nüfus, tapu ve emeklilik kaydı gibi bilgi ve belgelerin pek çoğu Osmanlı alfabesiyle yazılmıştır. 11 yaşındaki çocuğuna Osmanlı alfabesini öğretmenin gerekli olup olmadığını soran bir okuyucusuna verdiği cevapta bu alfabeyi bilmenin hem devlet dairelerinde hem de hususi müesseselerde iş bulmak için kuvvetli bir tercih sebebi olduğunu; çünkü eski evrakları, dosyaları ve muhabereleleri okuyabilmek için Osmanlıcanın şart olduğunu ve bu ihtiyacın bir müddet daha devam edeceğini söyler.²⁴

İkinci olarak Osmanlı alfabesi hızlı ve rahat yazılıp okunma özelliğine sahiptir. Hızın ve rekabetin önem kazandığı 20. yüzyılda gençlerin hem az zamanda çok şey okuyabilmeleri hem de eksiksiz not tutabilmeleri için Arap harflerinin mucize denecek kadar rahat, çabuk, işlek yazma ve okuma kolaylığından mahrum olmaması gerekir. Bunun için edebiyat fakültelerinde olduğu gibi liselerde de bu harflerin öğretilmesini savunur.²⁵

Üçüncü olarak Latin alfabesi, halkın ağızındaki bazı sesleri ifade etmekten âciz olduğu için bazı kelimelerin yanlış yazılıp okunmasına bazılarının da hiç yazılamamasına sebep olmaktadır. Mesela; “kâğıt”, “kâtip” ve “keder” kelimelerinin ilk harfleriyle “kalem”, “kâtil” ve “kader” kelimelerinin ilk harfleri eski alfabemizde iki ayrı sese karşılık olarak iki farklı harfle yani “kef” ve “kaf” harfleriyle ifade edilirken, yeni alfabeğe geçişle birlikte bu seslerin her ikisi de bir harfle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu karışıklıkları önlemek için birtakım tedbirler alınmaya çalışılmışsa da imlâ noktasındaki keşmekeşlik uzun yıllar devam etmiştir. Bütün bu sebeplerden dolayı dillerini doğru ve güzel bir şekilde kullanmak isteyen gençlerin mutlaka Osmanlı alfabesini öğrenmesi gerekir.²⁶

Dördüncü olarak Osmanlı alfabesi, Türk insanının kendi kültürünü, tarihini, uzak ve yakın edebiyatını okuyup anlayabilmesi ve bir kuru kalabalık olmaktan çıkıp millet olabilmesi²⁷ için en önemli vesiledir. Bu alfabeyi bilmeyen gençlerin Nâimâ, Peçevî ve Cevdet Paşa gibi Türk tarihçilerini okumaları mümkün olmadığı gibi uzun asırlara hükmeden Divan edebiyatını,

²⁴ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 53-54.

²⁵ Peyami Safa, “Arap ve Lâtin Harfleri”, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, Ötüken yay., İstanbul 2006, s. 143.

²⁶ Peyami Safa, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, s. 202.

²⁷ Peyami Safa, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, s. 198-199.

Tanzimatçıları ve Edebiyat-ı Cedîdecileri okumaları da mümkün değildir. Yine bir başka yazısında Cenap Şahabettin'in hiçbir eseri Latin alfabesine çevrilmediği için 1928'den sonraki neslin, Türk nesrinin en büyük ustalarından birini tanıyamadığını söyler.²⁸ Hatta Yakup Kadri, Falih Rıfkı ve Halide Edip gibi eserlerinin önemli bir kısmı harf inkılâbından önce yazılmış, muasır sanatkârların bütün eserlerini de okumalarının mümkün olmadığını ifade eder. Kaldı ki bir insanın kültürlü sayılabilmesi için edebiyat ve tarih kategorisinin dışında daha nice eserleri okuması gerekir ki bunlar da yeni harflerle basılmamıştır. Böyle bir ortamda yetişen gençlerin; gündelik gazete ve haftalık mecmualarda yazılanları da tam manasıyla anlamaları mümkün değildir. Çünkü devrin gazete ve mecmualarında yazı yazanları iyi anlayabilmeleri için de onları yetiştiren kültür ananesinden gelmiş olmaları gerekir.²⁹ O nedenle harf inkılâbından yaklaşık bir buçuk sene kadar sonra *Vakit* gazetesinin “Ne Okuyacağız?” başlıklı anketine verdiği cevapta yarınki nesillerin kültürden ve irfandan mahrum kalmamaları için mutlaka Osmanlıca öğrenmeleri gerektiğini, hatta onlara Osmanlıca öğretmenin devlete ait bir vazife olduğunu, eğer kendisinin yedi sekiz yaşlarında bir çocuğu olsaydı ilk işinin ona yeni harflerle birlikte eskileri de öğretmek olacağını söyler.³⁰

Beşinci olarak “İnsan bilmediğine düşmandır” kaidelerinin mefhum-ı muhâlifine göre yeni nesillerin kendi kültürlerini, medeniyetlerini, tarihlerini ve o tarihi meydana getiren âbidevî şahsiyetleri sevebilmeleri için onları vasıtasız ve tercümesiz okuyup anlayabilmeleri gerekir. Bu da ancak Osmanlı alfabesini iyi bir sûrette öğrenmekle mümkündür.³¹

Peyami Safa, Osmanlı alfabesinin sadece üniversitelerin edebiyat ve tarih şubelerinde değil, bütün fakültelerinde hatta liselerde öğretilmesinin bir zaruret olduğunu ifade eder. Bu konuda “devrimbaz”ların gericilik yaftalarının ise temelsiz iddialar olduğunu söyler.³² Ağâh Sırrı Levend gibi bu alfabenin zor olduğunu iddia edenlere de zor olmadığını, daha önceki yıllarda bu alfabenin

²⁸ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 72.

²⁹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 54.

³⁰ “Ne Okuyacağız?”, *Vakit*, 28.IV.1930. Peyami Safa ile ilgili kaynaklarda oğlu Merve'nin eğitiminde eşi Nebahat Hanım'ın mutlak otorite olduğunu, rahatsız olmasına rağmen, kendisinin bu duruma müdahale etmediğini görmekle birlikte oğluna Osmanlı alfabesini öğretip öğretmediği konusunda herhangi bir şey göremiyoruz.

³¹ Peyami Safa, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, s. 246-248.

³² Peyami Safa, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, s. 143-147.

yeteri kadar öğrenilememesinin sebebinin kabiliyetsizlikten ve öğretim yetersizliğinden kaynaklandığını ifade eder.³³

2) Dil Olarak Osmanlıcaya (Osmanlı Türkçesine) Bakışı

Peyami Safa'ya göre ne kadar yanlış olursa olsun daha kullanışlı ve pratiği bulunmadığı için zaruret icabı kullanılan³⁴ “Osmanlıca” tabiri, aslında Türkçeden farklı bir dili ifade etmiyor. Osmanlılar bugünkü Türklerin ataları olduğu için her Türkün müşterek soyadı “Osmanlı” olduğu gibi konuştuğu dilin adı da Osmanlıcadır. “Osmanlıca” ile farklılığı vurgulanan şey, Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinden Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen dönemde konuşulan ve yazılan Türkçedir.³⁵ O nedenle en doğru tabir, “Osmanlı Türkçesi”dir. Nitekim kendisi de zaman zaman bu tabiri kullanmıştır.³⁶ Dilin canlı bir varlık olduğu³⁷ ve sürekli değişim içinde bulunduğu³⁸ hesaba katılacak olursa, Osmanlı Devleti zamanında kullanılan Türkçe ile Cumhuriyet'in ilanından; bilhassa eğitim, dil ve kültür alanlarında yapılan inkılâplardan sonraki Türkçe arasında bazı farklılıkların olmasını tabii karşılamak gerekir. Fakat bu farklılıklar, hiçbir zaman Osmanlıcanın Arapça ve Farsça gibi Türkçeden ayrı bir dil olduğunu hatta menşe birliği olan Kırgızca, Kazakça ve Özbekçe gibi bir dil olduğunu iddia edecek kadar büyük değildir. Fakat 20. Yüzyılda Anadolu Türkçesinin, tabii ve gayr-ı tabii sâiklerle tarihinde hiç olmadığı kadar hızlı bir değişimin içine girdiği de inkâr edilemez. Bu süreci bizzat yaşayan birisi olarak Peyami Safa, dildeki bu değişimin keyfi ve kemmi boyutlarıyla ilgili düşüncelerini, tenkit ve tekliflerini hem fikrî yazılarında hem de edebî eserlerinde³⁹ ifade etmiştir.

Yazılarına bütüncül bir gözle baktığımızda aslında onun, çoğu aydın gibi Türkçede bir ıslahat yapılmasının lüzumuna inandığını görürüz. Fakat

³³ Peyami Safa, *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, s. 147-149.

³⁴ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurma*, s. 72.

³⁵ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurma*, s. 11-12.

³⁶ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurma*, s. 15. ; *Eğitim – Gençlik – Üniversite*, s. 198.

³⁷ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurma*, s. 274-275.

³⁸ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurma*, s. 65.

³⁹ *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nda Doktor Ragıp ve Paşa sokak levhalarında ve tabelalarda Almanca ve Fransızcanın hâkimiyetini tartışırken aynı zamanda romanın kahramanı olan yazar, Türkçeden yana olduğunu ifade eder. Peyami Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ötüken yay., İstanbul 1996, s. 73.

muasırlarının aksine o, dil meselelerinde aşırılıklardan uzak, makul ve mutedil bir yolun tutulmasını ister. O nedenle Türkçenin ecnebi lisanlarının istilası altında kalmasına⁴⁰ da “Öztürkçecilik” adı altında dilin fakirleştirilmesine ve “uydurukça” hâline getirilmesine de karşıdır. Onun istediği makul ve mutedil yolun tutulması için öncelikle bu işin dilcilere, dil komisyonlarına, Türk Dil Kurumu’na ve maarif müfettişlerine değil⁴¹; hayatın tabîî akışı⁴² ile edebiyatçıların ve sanatkârların zevk-i selimine bırakılması gerekir. Zira “Kelimeleri yaratan ve yaşatan, sanatkârdır. Dilcinin rolü; edebiyatçının bulduğu, sevdiği, kullandığı ve içine taze bir hayat üflediği dili muayene ettikten sonra kaidelerini tespit etmektir.”⁴³ Yani edebiyatçının işi yapmak ve üretmek; dilcinin işi de dil vakalarını rapor etmektir. İlim maluma, malum da vakanın neticesine tâbi ise; dilin süzülüp üretilmesi işinde dilcinin rapor tutmaktan başka hiçbir takdir ve salahiyeti olamaz. Nasıl fizyoloji âlimleri atletizm müsabakalarına katılıp güreş minderlerine çıkmıyor⁴⁴ kimyagerler aşçılık yapmaya kalkmıyorsa⁴⁵ dil âlimleri de öncelikle sanatkârlara ve edebiyatçılara ait olan işlere fazla karışmamalıdır.

İkinci olarak kurulan dil komisyonları aracılığıyla hızlı ve gelişigüzel kararlar almak da fevkalade yanlıştır. Çünkü üstünkörü ve aceleyle alınan kararları affetmeyen cemiyet müesseselerinin başında lisan gelir.⁴⁶ Peyami Safa’nın bu yaklaşımı, onun ıslah ve tasfiyeye muasırlarından farklı bakmasından kaynaklanır. Yazar, Türkçenin ıslah ve tasfiyesini kuru bir şovenizm veya ecnebi düşmanlığı adına değil, Türkçenin tekâmülü adına istemektedir. Bu tekâmülün de teşkil edilen dil komisyonlarından ziyade edebiyatçılar sayesinde tedricen⁴⁷ mümkün olacağına inanır.⁴⁸ Fakat Peyami Safa’nın dili tamamıyla kendi haline bırakmak istediğini de söyleyemeyiz.⁴⁹

⁴⁰ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 21-22.

⁴¹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 71.

⁴² Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 65.

⁴³ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 20.

⁴⁴ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 115-116.

⁴⁵ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 128.

⁴⁶ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 48.

⁴⁷ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 109. Ayten Genç, yabancı kelimelerin çıkarılması ve öz Türkçe karşılıklarının kullanılması için Peyami Safa’nın bir “hazım dönemi”ne ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Dr. Ayten Genç, “Peyami Safa ve Dil Sorunu”, *Millî Kültür*, Temmuz 1990, sayı: 74, s. 43.

⁴⁸ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 48.

⁴⁹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 116-117.

Halkın benimsediği sanatkârın işlediği dili disiplin altına alıp bir sisteme koyacak, ecnebi lisanlarından gelecek kelimelere gümrükçülük yapacak ve pek çok dil ve edebiyat meselesini halledecek bir akademi kurmak⁵⁰ ve gramer, lügat, ıstılah ve imlâ komisyonlarından müteşekkil⁵¹ lisan kongrelerini tertip etmek de Türkçe'yi içinde bulunduğu anarşiden kurtarma⁵² adına dilcilere düşen vazifelerdendir. Aksi takdirde Türkçe, bahçivansız bahçenin ısırgan otlarının istilasına uğraması gibi yabancı kelimelerin işgaline maruz kalacak ve zarar görecektir.⁵³

Üçüncü olarak tasfiye işinin bir metot ve prensip dâhilinde yapılması gerekir.⁵⁴ Hâlbuki yapılan dil devrimlerinde hangi kelimelerin hangi ölçüye göre tasfiye edileceği ve yerlerine hangilerinin konulacağı belli değildir.⁵⁵ Karar mevkiinde olanlar bile nerede öz Türkçe, nerede Arapça ve Farsça, nerede Frenkçe, nerede Latince ve Yunanca kelimelerin kullanılacağını bilmemektedirler.⁵⁶ Kısacası Peyami Safa, halkın değil de siyasîlerin ve yetkililerin tercihiyle, teenniyle değil de aceleyle ve bir metot ve prensip dâhilinde değil de his ve fanteziyle dilde tasfiyeye kalkışılmasına şiddetle karşıdır.

a) Dilde Sadeleşmeye ve Öztürkçeciliğe Bakışı

Dilde sadeleşme, yazı dilini konuşma diline yaklaştırma gibi iddialarla ilk defa çocukluk yıllarında karşılaşan Peyami Safa, hayatı boyunca değişik ad ve unvanlar altında Türkçeye müdahale edildiğini görmüştür. Yeni Lisan Hareketi ve Genç Kalemler adıyla dilde tasfiyeye kalkışanlar siyasî olmaktan çok edebiyatçı olduklarından dolayı Peyami Safa, daha sonrakileri eleştirdiği şiddetle onları eleştirmemiştir. Bununla birlikte her fırsatta Yeni Lisan Hareketi ve Genç Kalemler'e karşı olduğunu dile getirmiş ve onların yazı dilini konuşma diline yaklaştırma gayretlerini eleştirmiştir. Çünkü ona göre yazı dilinin her şubesi bir uzmanlığın ifadesi olduğu için ihtisas derinleştikçe konuşma diliyle

⁵⁰ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 131-132; 136-137.

⁵¹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 96.

⁵² Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 96-97.

⁵³ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 110-111.

⁵⁴ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 119.

⁵⁵ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 163.

⁵⁶ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 102.

yazı dili arasındaki farkın artması da gayet doğaldır.⁵⁷ Ayrıca sözlü ifadede jest ve mimiklerle tamamlanan boşlukların, muhatabın zihninde problemler doğurmaması için de yazılı ifadenin sözlü ifadeden farklı olması gerektiğine inanır.⁵⁸ Kaldı ki Peyami Safa, hem Osmanlı Türkçesini hem de Öztürkçeyi, batı dilleri ölçeğinde edebiyat ve felsefe yapmaya muktedir olamayacak kadar fakir görür.⁵⁹ O nedenle romanlarında sıklıkla ecnebi lisanlarından alınmış kelimelere müracaat eder.⁶⁰ Dolayısıyla dili daha da fakirleştirmek değil, zenginleştirmek gerekir.

Yüzde yüz öz bir dil yaratma iddiasının “imkânsız” olduğu kadar “ciddiyetten mahrum bir tafrafuruşluk” olduğunu düşünen⁶¹ Peyami Safa; bir kısım manaları feda eden, nüansları ortadan kaldıran bir tasfiye hareketine de şiddetle karşı çıkar. Çünkü bu tür müdahaleler, tekâmül mülahazasıyla yapılmadığı için zamanla Türkçeyi, kendisiyle edebiyat yapılamayan, ilim ve kültür dili olmaktan uzak, basit, kaba, fakir ve vahşi bir kabile dili haline getirecektir.⁶² Bu hususu teyit için “dil” ve “lisan” kelimelerini örnek verir. “Dil”in hayvanları ve tabiatı da içine alacak şekilde daha şümüllü, “lisan”ın ise insanlara mahsus olduğunu ifade eder. Dil deyince kuşların şakıması, tabiatın cıvıltısı, rüzgârların hışırtısı gibi tabiatın dili anlaşılabilir gibi beden dili ve işaret dili de anlaşılabilir. Fakat lisan deyince mutlaka harflerden, hecelerden, kelimelerden mürekkep cümlelerin meydana getirdiği sistem anlaşılır ki bu sadece insana mahsustur. Bu farkları ifade edecek muhtelif kelimelere sahip olamayan milletler, bu mefhumları tek kelimeyle ifade etmekte mazur görülebilirler. Fakat Türkçede bu mefhumları ifade edecek, kullanışlı ve yerleşmiş iki ayrı kelime varken sırf Arapça olduğu için bunlardan birini feda

⁵⁷ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurma*, s. 193.

⁵⁸ Yusuf Akçay, “Peyami Safa’ya Göre Türk Dili (Türkçenin Sorunları / Çözüm Önerileri)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 13, Kütahya, Aralık 2005, s. 246.

⁵⁹ Bunun nedeni olarak da Batı ölçeğinde bir düşünme seviyesine sahip olmadığımızı söyler. Mehmet Tekin, *Peyami Safa İle Söyleşiler*, s. 41.

⁶⁰ Hatta bir keresinde Ergun Göze’ye Fransızca bir roman yazmayı düşündüğünü söyler. Sonra da sebebini açıklar: “Çünkü bugünkü lisanımız bir kültür seviyesi olarak insanın bütün meselelerini kucklamaya kâfi değil. Maalesef lisanımızı o hâle getirdiler. Düşününüz kütüphanelerde yatan klasiklerimizin kaçını gençlerimiz okumak imkânına maliktiler. Hiçbirini. Böyle edebiyat olur mu?” Ergun Göze, *Peyami Safa Nazım Hikmet Kavgası*, Yağmur yay., İstanbul 1969, s. 67-68.

⁶¹ Peyami Safa, *Sanat – Edebiyat – Tenkit*, s. 315.

⁶² Peyami Safa, *Sosyalizm – Marksizim – Komünizm*, Ötüken yay., İstanbul 1999, s. 230.

etmeyi doğru bulmaz.⁶³ Yine “yazar-muharrir”, “yurt-vatan”, “öğrenci-talebe” ve “öğretmen-hoca” gibi eş anlamlı görünen kelimelerin de ince farklara sahip oldukları için yaşatılmaları gerektiğine inanır.⁶⁴ Ayrıca tam bir karşılığı bulunmadan Türkçeden atılan kelimelerin gençlerin sadece Türkçeyi değil, bir yabancı dili öğrenmelerini de zorlaştıracaklarını söyler. Çünkü Fransızca gibi batı dillerinde öyle kelimeler vardır ki bunların en doğru anlamı, ancak “Osmanlı Türkçesi” diyerek burun kıvrılan kelimelerle karşılanabilir.⁶⁵ Mesela; Fransızcada kulağın iç ifrazına “serümen” denilirken Osmanlı Türkçesinde buna “sımlah”, bugünkü Türkçede ise “kulak kiri” denildiğini ama bu tabirin sadece iç ifrazı değil, otobüsün sıçrattığı çamuru da karşıladığını, dolayısıyla kelimenin hususi (terim) anlamının kaybolduğunu söyler.⁶⁶

Dilde sadeleşme adına fakirleşmeye ve dilin inceliklerini ve anlam zenginliğini kaybetmesine sebep olduğu için Peyami Safa'nın şiddetle karşı çıktığı hususlardan birisi de birleşik fiilleri kırma temayülüdür. Ona göre körü körüne bir tasfiyeciliği ve sadeleşmeyi savunanların kıyımından, anlam ve siga zenginliğiyle ecnebi Türkologları bile hayran bırakan öz Türkçe kelimeler de nasibini almaktadır. Örnek olarak “gideyaz-”, “gidiver-”, “geçmiş bulun-”, “düşünedur-” ve “çıkagel-” kelimelerini gösterir. Yeni nesillerin aradaki nüansları hesaba katmadan yukarıdaki kelimelerin yerine “git-”, “geç-”, “düşün-” ve “gel-” kelimelerini kullandıklarını söyler ve ilave eder: “Dilin sadeleşmesini mürekkebden basite doğru gitmek gibi anlayanlar mürekkebe fiillerimizi kırmağa doğru bir temayül gösteriyorlar. ‘Sen hâlâ orada bekleyedur’ yerine ‘bekle’ demeyi tercih ederler ve sadelik hatırı için aradaki nüansa kıyarlar. Ben dilimizin mana hazinesini zenginleştiren bu ince farklarda Türkçenin şahsiyetini bulduğum için onların feda edilmesine razı olamıyorum ve çoktan onları ifade repertuvarıma almış bulunuyorum.”⁶⁷

Peyami Safa'nın şiddetle karşı çıktığı hususlardan birisi de tamamen ilmî bir mesele olduğu halde siyasî bir mesele olarak görüldüğü için bazı Arapça ve Farsça gramer kaideleriyle, Osmanlıca dilbilgisi kurallarının öğretilmemesidir. Yazara göre 1923'ten sonra mekteplerdeki Arapça ve Farsça

⁶³ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 67-69.

⁶⁴ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 189-190.

⁶⁵ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 171.

⁶⁶ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 193-194.

⁶⁷ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 130-131.

derslerinin tamamen kaldırılması,⁶⁸ bu dillerden Türkçeye geçmiş kelimelerin ve bazı basit gramer ve iştikak kurallarının süratle unutulmasına sebep olmuştur. Özellikle tenkitlerin açıktan yapılmaya başlandığı ve tartışmaların şiddetlendiği⁶⁹ 1945'ten sonraki dönemde, hem aydınların⁷⁰ hem de yeni neslin Türkçesinin ne hâle geldiğini görmeyenin de etkisiyle Peyami Safa, mekteplerde – basit gramer ve iştikak kuralları seviyesinde de olsa – Arapça ve Farsçanın, hiç olmazsa, Osmanlı Türkçesinin öğretilmesini istemiştir.⁷¹ Aksi takdirde yeni nesillerin ne Divan şairlerinin, ne Tanzimat sonrası şairlerinin eserlerini⁷² ne de “Bir nigâh et yeniden, çeşmine kurban olayım” şeklindeki basit şarkı metinlerini anlamalarının mümkün olacağını ifade etmiştir.⁷³ Peyami Safa'ya göre mekteplerde temel seviyede Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesinin öğretilmesi aslında Türkçenin öğretilmesidir. O nedenledir ki “Gençlere Türkçe Öğretelim” başlıklı yazısında Fransız mekteplerindeki Latince öğretimini örnek göstererek şunları söyler: “Bizde ise Arapça ve Farsça bugün karşımıza çıkan hazin netice hiç düşünülmeden, yıllarca evvel bir kararla bütün öğretim derecelerinden koğulmuştur. O hazin netice şudur: Gençlerimiz Türkçeyi ne yazabiliyorlar ne de konuşabiliyorlar! Çünkü Türkçenin yarısını dolduran Arapça ve Farsça kelimelerin kökleri, soyları, fiilen tasrifleri hakkında hiçbir bilgileri yoktur. Yeryüzünde çocuklarına dilini tam öğretmeyen bir memleket gösterilebilir mi? Almanya'nın, Fransa'nın, İngiltere'nin, İsviçre'nin ve daha birçok memleketlerin bütün büyük üniversitelerine girmek için Latince bilmek şarttır. Fransa'da, Tite-Liye'i veya Çiçeron'u tercüme edemeyen bir öğrenci

⁶⁸ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 157.

⁶⁹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 155.

⁷⁰ Peyami Safa'nın doğru ve güzel yazı yazamamakla ilgili tenkitleri yeni nesille de sınırlı değildir. O, kendisi de dâhil herkesin çok sayıda ve ciddi derecede dil, gramer ve noktalama yanlışları yaptığını söylerken bunun sebeplerinden birisinin de eski dilden yenisine geçmek olduğunu ifade eder. Çünkü eski kelimeler ve o kelimelerden müteşekkil cümlelerin yapısı ve ifade tarzı farklı düşünmeyi iktiza ettiği için o tarzda düşünmeye alışmış kimselerin kısa zamanda ve kusursuzca yenisine intibak etmesi oldukça zordur. Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 178.

⁷¹ Peyami Safa, Türkçede “hak”, “hakiki”, “ihkak”, “hukuk”, “hukuki”, “tahkik”, “tahkikat” ve “tahakkuk” gibi müştaklarıyla birlikte büyük bir aile teşkil eden Arapça ve Farsça kelimelerin köklerinin ve kelime türetme şekillerinin (tasriflerin) mutlak surette çocuklara öğretilmesini ve alfabeyle bu kelimeleri doğru yazma imkânını sağlayacak harflerin kazandırılmasını ister. Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 168.

⁷² Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 180-181.

⁷³ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 184-185.

bakaloryasını veremez. Biz lise mezunlarımızın İbni Haldun’u veya İmrül Kays’ı Türkçeye tercüme edecek kadar Arapça öğrenmelerini istemiş değiliz. Sadi’nin Gülistan’ındaki basit hikâyeleri tercüme edecek kadar Farsça bilmeleri de şart değil. Fakat ‘kâtip’ ve ‘mektup’ gibi her gün kullanılan kelimeler arasındaki münasebetten haberi olmayan bir gencin Türkçe bildiğine inanır mısınız?”⁷⁴

Peyami Safa’nın şiddetle karşı çıktığı hususlardan biri de asırlardan beri bütün zümreler tarafından kullanılmak suretiyle Türkçenin bünyesine mal olmuş kelimelerin yerine uydurma kelimeler ihdas edilmesidir. Mesela; “sınıf”a “toplum”, “zekâ”ya “anlak”, “hayal”e “uyuk”, “mantık”a “usdeyi”, “cemiyet”e “ildeşim”, “heyecan”a “çoşur”, “ceht”e “çaba” demeyi bir kıyım olarak görür. Bunların hiçbirinin diğerinin eşanlamlısı olmadığını/olamayacağını ifade eder. Mesela; “ceht” kelimesi hakkında şunları söyler: “‘ceht’ karşılığı ‘çaba’ da çok yanlış. ‘Çabalamak’ darda kalmış birinin yaptığı ümitsizce gayrettir. ‘O kadar çalışıp çabaladım, olmadı’ deriz; büyük ve feyizli hamleler yapan adam için ‘Ne mükemmel çabalıyor, aşk olsun!’ demeyiz.”⁷⁵ Hem fonetik hem semantik açıdan tam yerini bulamayan bu tarz kelimeler karşısında Osmanlı Türkçesinin ölümüne matem tutar.⁷⁶ Onun bu düşüncesi, her türlü kelime uydurmaya karşı olduğu anlamına gelmez. Şahıslar ve hükümetler kelime uydurabilirler⁷⁷ fakat uydurdukları kelimelerin anlatılmak isteneni (mefhum) eksiksiz anlatabilmesi, kelime üretme kurallarına ve şiveye uygun olması, ahenkli olması, fonetik açıdan halkın zevkine hitap etmesi ve hece sayısının rakip kelimedekinden fazla olmaması şartıyla.⁷⁸ Nitekim her dil, bu şartlar dâhilinde yapılan uydurmalarla gelişir ve zenginleşir.⁷⁹

Peyami Safa’nın şiddetle karşı çıktığı hususlardan birisi de birtakım Arapça ve Farsça asıllı kelimeleri tasfiye ederken onların yerine Frenkçe kelimeler konulmasıdır. Hayatının bütün dönemlerinde milliyetçi kimliğiyle temayüz eden Peyami Safa, bu hassasiyetiyle Arapçadan boşalan yeri Türkçenin doldurmasını ister.⁸⁰ Dili, kültürü ve sanatıyla Avrupa’yı pek çok Batıcı

⁷⁴ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 178-179.

⁷⁵ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 113-115.

⁷⁶ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 134-135.

⁷⁷ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 137-139.

⁷⁸ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 166-167.

⁷⁹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 151.

⁸⁰ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 102, 16-17.

aydından daha iyi bilen yazar, terim olmayan kelimelerde Türkçe yerine Frenkçe kullanmayı bir ifrat ve züppelik (snobisme) olarak görür.⁸¹ Peyami Safa'ya göre “bir yabancı dilin emrinde kalmakla bir yabancı orduya köle olmak arasında fark yoktur. Zira kültür harpleri toprak harplerinden daha az mühim değildir.”⁸² Onun için “gidip gelme” kelimeleri dururken “alerötür”; “gecikme” dururken “rötür” kelimelerini kullananları kaleyi içten fethe kalkan Batı'nın kültür ajanları olarak görür.⁸³

b) Terim Konusuna Bakışı

Tanzimat'ın ilanı ile resmî bir hüviyet kazanan ve Cumhuriyet'in kurulmasıyla da zirveye çıkan Avrupa medeniyeti dairesine girme çabaları, ilim ve kültürün en temel unsurlarından olan terim problemini de beraberinde getirmiştir. Bu problem karşısında “eskiden beri kullanılan Arapça ıstılahlar; alışkanlık sâikiyle olduğu gibi devam mı ettirilmeliydi, yeni ulus devlete yakışır şekilde öz Türkçe karşılıklar mı bulunmalıydı yoksa mutlak ve üstün bir değer olarak kabul edilen Batı'nın bütün terimleri olduğu gibi mi alınmalıydı?” sorusu, Peyami Safa'nın da zihnini meşgul etmiştir.⁸⁴ Terim meselesi daha ziyade eğitim-öğretim hayatını ilgilendirdiği için bu meselenin halledilememesi, derslerde esastan ve hedeften uzaklaşılmasına ve okullarda eğitimin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Bu durumun asıl mesulü Türk eğitim sistemini tanzim edenlerdir. Onların esaslı bir sistemi olmadığı için pek çok konuda olduğu gibi ıstılah meselesinde de hangi prensibe göre hareket edeceklerini bilememiş; dolayısıyla hem ders kitaplarında hem de ders anlatımında hangi terminolojiyi kullanacaklarını şaşırılmışlardır. O nedenle öncelikle bir sistem kurulmalıdır. Bu sistemin kurulması için de “salahiyetli, mütehassıs, devamlı her mektebin, her maarif müessesesinin murahhaslarından mürekkebe, vekilin kaprislerinden ve politika tesirlerinden azade, seçim yoluyla iş başına gelmiş, devresi bitmedikçe azlolunmayan adamları yan yana getirmiş, büyük bir maarif

⁸¹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 21-22.

⁸² Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 22.

⁸³ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 71.

⁸⁴ Peyami Safa, gramer terimlerinin nasıl olması gerektiği hususunda fikir beyan edenleri beş gruba ayırır. Bunlar: Ananeciler, İtidalciler, Lâtince ve Yunanca taraftarları, Öztürkçe taraftarları ve Telifçilerdir. Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 98.

meclisi”⁸⁵ oluşturulmalıdır. Daha sonra ana dili, hayat dili ve kültür dili ile mektep dili arasında bir irtibat kurulmalıdır. Buradan hareketle mesela; “observation” karşılığı olarak halkın zihninde bir tathiyı çağrıştıran “gözleme” tabirini değil de herkesin bildiği ve anladığı, asırlardır kullanılan “rasad”, “tarassud” ve “müşahade” kelimelerini kullanmak gerekir. Zira aksi bir uygulama, öğrencilerin zihninde karışıklığa sebebiyet verecektir. Mektep dili de ilk mektepten üniversiteye kadar bir uyum ve birlik içinde olmalıdır. Yani öğrenci, ilk mektepte “basınç” olarak öğrendiği mefhumu, yüksek mektepteki hocasından “tazyik” olarak duymamalıdır. Her hususta olduğu gibi terim bahsinde de Peyami Safa, ifrat ve tefritin ortasında makul ve mutedil bir yolu tercih etmiştir. Ne tamamıyla an’aneci, ne tamamıyla Öztürkçeci ne de tamamıyla Latin ve Yunan taraftarı (Batıcı) bir tavır takınmıştır. O, esas itibariyle terimleri yarım ve tam terimler olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁸⁶ Yarım terimler, hem hayatın içinde hem de ilim dilinde kullanılan kelimelerdir. Mesela; “isim”, “sıfat”, “istikbal”, “cemiyet”, “tabiat” gibi. Bu kelimelere daha güzel Türkçe karşılıklar bulunabileceği gibi mevcut şekilleriyle de kullanılabilirler. Tam terimler ise “psikoloji”, “sosyoloji”, “biyoloji” gibi sadece muayyen bir ilim dalında kullanılan “natüralizm” ve “idealizm” gibi kelimelerdir. Bu kelimeler ise ilmî ve felsefî bir arka planı da yansıttıkları için Türk ağzına uygun bir telaffuzla söylenmek şartıyla⁸⁷ Batı’dan (Yunanca ve Latince’den) aynen alınmalıdır.⁸⁸ Nitekim Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya gibi bütün büyük Batılı devletler de bu tür terimlerini Yunanca ve Latince köklerinden almışlardır. Kültür değişiminden ve ifade yetersizliğinden dolayı

⁸⁵ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 45.

⁸⁶ Yazar başka bir yazısında terimleri a) Yalnız ilim dilinde kullanılanlar (Ekolali, Gnostik, Lojistik, Spontaneite, Psikofizik) b) Hem ilim hem de hayat dilinde kullanılanlar (zaruret, ruh, tecrübe, vakıa, irade) c) Aslı maddeleri hayat ve ilim dilinde başka başka olanlar (“mefhum” gerçek anlamlı bir kelime iken “conceptualismus” karşılığı “mefhumculuk” felsefî bir ekolü ifade eder.) şeklinde üçe ayırır. Fakat bu üçlü tasnifin de esasen yukarıdaki tasniften çok farklı olmadığı açıktır. Son grupla ilgili olarak da felsefî arka planı olanları Batıdan aynen almak gerektiğini, bu arka plandan mahrum olanları ise eski şekilleriyle kullanmak gerektiğini söyler. Yani bir taraftan “ruh” kelimesini kullanırken diğer taraftan “ruhiyat” yerine “psikoloji” kelimesini kullanmamız gerektiğini ifade eder. Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 45-47.

⁸⁷ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 36.

⁸⁸ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 100.

eskiden beri kullanılan Arapça ıstılahlar, kullanılamayacağı⁸⁹ gibi bu ıstılahlara öz Türkçe karşılıklar bulmaya da çalışmamalıdır.⁹⁰ Çünkü ıstılahların da insanlar gibi doğup büyüdükları bir vatanları vardır. Avrupalılar Müslüman şarktan çıkan “sufizm”e “misticizm” demedikleri gibi Türkler de Avrupa menşeli bir terime köksüz, Türkçe karşılıklar bulmaya çalışmamalıdır.⁹¹ Mesela Yunan menşeli “ideal” kelimesi için ne Ziya Gökalp’in ürettiği “mefkûre” ne de daha sonrakilerin çıkardığı “ülkü” kelimesi tam bir karşılık olamaz. Çünkü “bir felsefecinin ‘idealizm’ kelimesini duyunca Eflatun’u hatırlamaması kabil değildir; bu mefhum, Eflatun’dan Hegel’e kadar idealist düşünce soyunun bütün merhalelerini içine alır. ‘İdeal’ kelimesi Yunanca aslı ve bütün ilim dünyasında kullanılan bu şekli(y)le o merhalelerin hepsini tedarî ettirmedikçe tam teşekkül etmiş bir ilim mefhumu olamaz. Etimolojik tedarî kâfi değildir. Mesela ‘mefkûrecilik’ sözü bize fikir kökünü hatırlatabilir, fakat idealizm felsefesi hakkında hiçbir tarihî hatıra vermez.”⁹²

Sonuç

Gazete muharriri ve edebiyatçı kimliğinin yanı sıra çok genç yaşta öğretmenlik yapan⁹³, gramer kitabı yazan⁹⁴ ve dil komisyonlarında bulunan Peyami Safa, harf inkılâbı ve Öztürkçecilik hareketleri başta olmak üzere dil konusıyla ilgili düşüncelerini hem ilmî hem de edebî eserlerinde ele almıştır. İlk zamanlar harf inkılâbına karşı olmuşsa da bu yoldan dönüşün mümkün olmadığını görünce, en azından Latin alfabesiyle birlikte Osmanlı alfabesinin de hem liselerde hem de üniversitelerde öğretilmesi gerektiğini savunmuştur.

⁸⁹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 34.

⁹⁰ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 49-50.

⁹¹ Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 59.

⁹² Peyami Safa, *Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca*, s. 100-101; 65-66; 281-282.

⁹³ Peyami Safa, 1917 yılında Boğaziçi’nde Raif Ogan’ın kurduğu Rehber-i İttihad-ı Osmanî isimli hususi bir mektepte öğretmenlik yapar. Ayrıntılı bilgi için bkz. Beşir Ayvazoğlu, a.g.e., s. 54-57.

⁹⁴ Peyami Safa’nın alfabe, gramer ve okuma kitabı tarzındaki eserleri için bkz. Peyami Safa, *Cumhuriyet Mekteplerine Alfabe*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1929. ; *Cumhuriyet Mekteplerine Kiraat* (1-5. sınıf), Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1929. ; *Yeni Talebe Mektupları*, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1930. ; *Türk Grameri* (4-5. sınıf), Suhulet Kütüphanesi, İstanbul 1931-1934. ; *Okul Grameri* (Elkitabı), Cumhuriyet Kitabevi, İstanbul 1941-1942. ; *Dilbilgisi / Okul Grameri* (Elkitabı), Cumhuriyet Kitabevi, İstanbul 1942-1943. ; *Fransız Grameri*, Cumhuriyet Kitabevi, İstanbul 1942.

Savunmasının gerekçelerini de şu şekilde sıralamıştır: a) Yeni nesillerin tarihî ve âbidevî şahsiyetleri tanıyıp sevebilmesi için bu alfabeyi öğrenmesi gerekir. b) Tarih, edebiyat, felsefe, hukuk vs. alanlarda yazılmış eserlerin okunarak millî şuurun oluşması için bu alfabenin öğrenilmesi gerekir. c) Hızlı ve rahat okunup yazılma özelliğinden dolayı bu alfabenin öğrenilmesi gerekir. d) Türkçenin ses ahenginin bozulmaması için bu alfabenin öğrenilmesi gerekir. Çocukluğundan ölümüne kadar Türkiye’de en canlı şekilde tartışılan konulardan birisi olan dille ilgili düşüncelerinde her zaman makul, mutedil ve milliyetçi bir çizgide durmuştur. İlk önce Genç Kalemlerin, 1923’ten sonra Cumhuriyeti kuran kadroların daha sonra ise Marksist-Leninst çizgideki birtakım aydınların Türkçeye farklı amaçlar ve farklı metotlarla⁹⁵ müdahale ettiklerine şahit olmuştur. Bu kadroların bazı tekliflerine sıcak bakmışsa da genellikle onların dili bir çıkmaza sokan ifratkâr düşüncelerine karşı doğrudan doğruya tavır almıştır.⁹⁶ Onun bu tavır alışında Türk milletinin hakiki hüviyetini kaybetme endişesi vardır. O nedenle “Marx ve Dil” başlıklı yazısında yerine göre inkılâpçılardan daha inkılâpçı olan Rusya (Stalin) ve Çin’in (Kuo Mo Yo) harf ve dil inkılâplarına şiddetle muhalefet ettiklerini ve bu konuda muhafazakârlardan daha muhafazakâr davrandıklarını söyleyerek⁹⁷ milletin kendi kültürü, tarihi, edebiyatı ve değerler sistemiyle irtibatını kesecek hamlelerden uzak durulması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat bununla birlikte dilin tekâmülü adına tabîî bir yolun izlenerek yani hayatın tabîî akışına ve edebiyatçıların tasarrufuna bakarak birtakım ıslahatların yapılması gerektiğini de dile getirmiştir. Bu ıslahatları da şu şekilde sıralamıştır:

- a) Öztürkçecilik adına bir kısım manaları feda eden bir tasfiye hareketi yapılmamalı.
- b) “Gidiver-”, “çıkagel-” gibi birleşik fiilleri kırma temayülüne de itibar edilmemeli.
- c) Arapça ve Farsça değilse de basit Osmanlıca dilbilgisi kurallarının okullarda öğretilmesi gerekir.
- d) Zaman içinde milletin bünyesine mal olmuş kelimelerin atılarak uydurukça kelimelerin kullanılmasına da itibar edilmemeli.

⁹⁵ Mehmet Kaplan, “Öztürkçecilik” adındaki tasfiyecilik hareketinin bazen devlet otoritesiyle bazen de para kuvvetiyle sürdürüldüğünü söyler. Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, Dergâh yay., 5. Baskı, İstanbul 1991, s. 180.

⁹⁶ Yusuf Akçay, a.g.m., s. 245.

⁹⁷ Peyami Safa, *Sosyalizm –Marksizim –Komünizm*, s. 65-66.

- e) Millî bünyeye mal olmuş Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin yerine Frenkçe kelimelerin kullanılmasına da itibar edilmemeli.
- f) Hem hayatın içinde hem de bilimsel literatürde kullanılan “isim”, “sıfat”, “cemiyet” gibi yarım terimlerin yerine Türkçe karşılıklar bulunabileceği gibi bu şekilleriyle de kullanılabilirler.
- g) “Psikoloji”, “sosyoloji”, “ideoloji” gibi tam terimler ise Batıdan aynen alınıp Türkçe telaffuzlarıyla kullanılmalı.

KAYNAKLAR

- Akçay, Y., (2005), “Peyami Safa’ya Göre Türk Dili (Türkçenin Sorunları / Çözüm Önerileri)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (13:246)
- Ayvazoğlu, B., (1998), Peyami: Hayatı – Sanatı – Felsefesi – Dramı, İstanbul, Ötüken yay.
- Baysal, J.; Kocabaoğlu, U., (1981), Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu, Ankara, TTK yay.
- Ertem, R., (1991), Elifbe’den Alfabeğe, İstanbul, Dergah yay.
- Genç, A., (1990) “Peyami Safa ve Dil Sorunu”, Millî Kültür, (74: 43)
- Göze, E., (1969), Peyami Safa Nazım Hikmet Kavgası, İstanbul, Yağmur yay.
- Kaplan, M., (1991), Nesillerin Ruhı, İstanbul, Dergâh yay.
- Kısakürek, N. F., (1976), Bâbîâli, İstanbul, Büyük Doğu yay.
- Peyami Safa, (1928), Latin Harfleri Elifbası, İstanbul, Necm-i İstikbal Matbaası.
- Peyami Safa, (1929), Cumhuriyet Mekteplerine Alfabe, İstanbul, Türk Neşriyat Yurdu.
- Peyami Safa, (1930), Yeni Talebe Mektupları, İstanbul, Türk Neşriyat Yurdu.
- Peyami Safa, (1931-1934), Türk Grameri (4-5. sınıf), İstanbul, Suhulet Kütüphanesi.
- Peyami Safa, (1941-1942), Okul Grameri (Elkitabı), İstanbul, Cumhuriyet Kitabevi.
- Peyami Safa, (1942), Fransız Grameri, İstanbul, Cumhuriyet Kitabevi.
- Peyami Safa, (1942-1943), Dilbilgisi / Okul Grameri (Elkitabı), İstanbul, Cumhuriyet Kitabevi.
- Peyami Safa, (1996), Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, İstanbul, Ötüken yay.
- Peyami Safa, (1999), 20. Asır – Avrupa ve Biz, İstanbul, Ötüken yay.

- Peyami Safa, (1999), Osmanlıca – Türkçe – Uydurmaca, İstanbul, Ötüken yay.
- Peyami Safa, (1999), Sanat – Edebiyat – Tenkit, İstanbul, Ötüken yay.
- Peyami Safa, (1999), Sosyalizm –Marksizim –Komünizm, İstanbul, Ötüken yay.
- Peyami Safa, (2006), Eğitim – Gençlik – Üniversite, İstanbul, Ötüken yay.
- Şimşir, B. N., (1992), Türk Yazı Devrimi, Ankara, TTK yay.
- Şimşir, B. N. (2006), Türk Harf Devrimi Üzerine İncelemeler, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi yay.
- Tekin, M., (2003), Peyami Safa İle Söyleşiler, Konya, Çizgi Kitabevi.
- Yalçın, B. S.; Gönülal, İ., (1984), Atatürk İnkılâbı (Kanunlar – Kararlar – Tamimler – Bildiriler – Belgeler), Ankara, KTB yay.